

БІЛАН М. Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ПРИ ВІДТВОРЕННІ ФРАНЦУЗЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ СТАТУТНИХ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено дослідженню застосування таких специфічних трансформацій як термінологізація та спеціалізація при відтворенні українською мовою французьких військових статутних документів.

Ключові слова: термінологізація, спеціалізація, лексико-семантична трансформація.

Статья посвящена исследованию применения таких специфических лексико-семантических трансформаций как терминологизация и специализация при переводе на украинский язык французских военных уставных документов.

Ключевые слова: терминологизация, специализация, лексико-семантическая трансформация.

The article deals with the research of application of such specific lexico-semantic transformations as terminologization and specialization during translating into the Ukrainian language of the French Army regulation documents.

Keywords: terminologization, specialization, lexico-semantic transformation.

На сучасному етапі поживлення співробітництва між військовими установами України та Франції зростають обсяги перекладу військових статутних документів Збройних Сил Франції, що зумовлює потребу у вивченні французьких військових текстів в оригіналі та перекладі, а отже і необхідності дослідження трансформаційних процесів при перекладі військової документації.

При перекладі військових статутних документів (ВСД) дуже часто виникає потреба у відступі від системних еквівалентів та застосуванням перекладацьких трансформацій. **Актуальність** дослідження термінологізації та спеціалізації як різновидів специфічних лексичних трансформацій у французько-українському військовому дискурсі зумовлена недостатністю розробок, проведених з даної тематики.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані французькі військові статутні документи стратегічного, оперативного та тактичного рівнів сухопутних військ Франції та їх українські переклади.

Перекладацькі трансформації загалом досліджувалися як вітчизняними (Л. С. Бархударовим [1], Т. А. Казаковою [2], В. Н. Комісаровим [3], Л. К. Латишевим [4], Т. Р. Левицькою [5], Я. І. Рецкером [6], В. І. Карабаном [7]), так і зарубіжними вченими

P. Newmark [8], J. P. Vinay, J. Darbelnet [9] та інші). Однак, проблеми застосування термінологізації та спеціалізації при відтворенні українською мовою французького військового статутного документу фактично залишилися поза увагою дослідників.

Поняття “термінологізація” у сучасній лінгвістичній літературі не має чіткого визначення. У широкому розумінні термінологізацією називають “усі процеси утворення нових термінів у результаті семантичного переосмислення загальноживаної лексики, способ мовної номінації, при якому основним засобом створення нового терміна є семантичний розвиток слова” [10:21]. У вузькому значенні терміном “термінологізація” номінують окремі семантичні зміни при переході загальноживаного слова в спеціальне. У дослідженні під явищем термінологізації будемо розуміти такий трансформаційний процес, при якому відбувається зсув значення вихідної лексичної одиниці із загальноживаного прошарку до термінологічного. В оригіналі лексична одиниця має загальноживане значення, а в перекладі її значення зміщується в термінологічний прошарок.

Наведемо типовий приклад застосування термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня:

Les modes d'action envisageables ont pour objectif de maîtriser les risques, ils sont dirigés vers d'éventuels perturbateurs, des facteurs de déséquilibre identifiés ou les leviers qui pourraient jouer le rôle de catalyseur et favoriser le développement d'une crise *Можливі варіанти дій мають на меті контролювати ризику, вони спрямовані до можливих гарячих точок, визначених факторів або чинників небезпеки, які можуть стати катализатором та сприяти*
[15:30]. *ескалації кризи* [16:30].

У наведеному уривку з доктрини попередження криз зафіксовано використання трансформації вихідної лексичної одиниці шляхом термінологізації. Так, французьке словосполучення *développement d'une crise* відтворено в перекладі за допомогою українського словосполучення *ескалація кризи*. Якщо ми звернемося до словника [11:197], [12:195], то знайдемо такі словникові відповідники до іменника *développement* 1) розвиток; розгортання; розширення; зростання; 2) передача; 3) проявлення; 4) розкладання; розкриття; 5) креслення; рисунок; 6) нарощування. Як видно, ні один із запропонованих словником варіантів не зможе адекватно відтворити значення вихідного словосполучення,

оскільки в українській військовій мові не вживається вислів “розвиток конфлікту”. В українських ВСД при передачі цього значення застосовується словосполучення “ескалація конфлікту”. Тому перекладач у даному випадку вдається до трансформації шляхом термінологізації, тобто транслює переходить до термінологічного прошарку лексики, тоді як вихідна лексична одиниця залишається в загальноновживаному лексиконі.

Наведемо типовий приклад застосування термінологізації при перекладі ВСД оперативного рівня:

La dissuasion répond a un besoin d'économie des forces et de maîtrise de la violence. Elle s'adresse particulièrement aux éléments de l'environnement humain qui s'inscrivent dans une logique rationnelle de comparaison "gains / pertes" Ядерне стримування має на меті економію сил та протидію будь-якій агресії. Воно спрямоване особливо на того потенційного агресора, який керується принципом “досягнута мета/втрати” [17:90]. [18:90].

У вищенаведеному мікроконтексті яскравим прикладом застосування термінологізації як трансформаційного процесу є переклад французького іменника *violence*. У словнику [11:762] французькому іменнику *violence* відповідають наступні еквіваленти: 1) шалена сила; 2) насильство; 3) шаленість; лютість, жорстокість; різкість; 4) запальність; неприборканість. Однак жоден з еквівалентів, запропонованих словником, не може бути використаний при перекладі французького іменника, оскільки в українській військовій мові використання загальноновживаного значення призведе до неправильної передачі загального змісту речення. Тому в цьому випадку перекладач вдається до термінологізації, керуючись широким контекстом, яка поєднується з модуляцією. Прив'язуючись до контексту речення, в якому йдеться про стратегію ядерного стримування, перекладач відтворює французький номінатив *violence* українським контекстуальним відповідником *агресія*.

Наведемо інший типовий приклад використання термінологізації при перекладі ВСД тактичного рівня:

Le PC avancé / réservé est destiné à devenir le PC principal en vue d'assurer la continuité du commandement après Передовий (резервний) командний пункт призначений для виконання функцій головного КП із метою

une bascule de PC [19:48].

підтримання безперервності
командування після
передислокації основного КП
[20:48].

У наведеному вище прикладі було зафіксовано використання термінологізації при перекладі французького дієслова *basculer*. Аналізуючи відповідники цього дієслова у словнику [11:68] знаходимо наступне: 1) качатися, гойдатися; відкидатися; хитнутися; 2) перекинутися, навалитися. Як видно з наведених словникових відповідників, жоден із них не зможе адекватно відтворити загальний зміст вихідної лексеми. При перекладі перекладач відштовхується від загального значення французького дієслова, яке вказує на зміну місця положення. У подальшому, переносячи це значення в українську військову мову, найбільш адекватно можна відтворити за допомогою термінологічної одиниці передислокація. Отже, у такому випадку, ми спостерігаємо явище термінологізації вихідної одиниці в перекладі, яке полягає в трансформації загальноживаного французького слова на термін у мові перекладу.

Відобразимо отримані кількісні підрахунки застосування термінологізації при перекладі статутних документів на рис. 1.

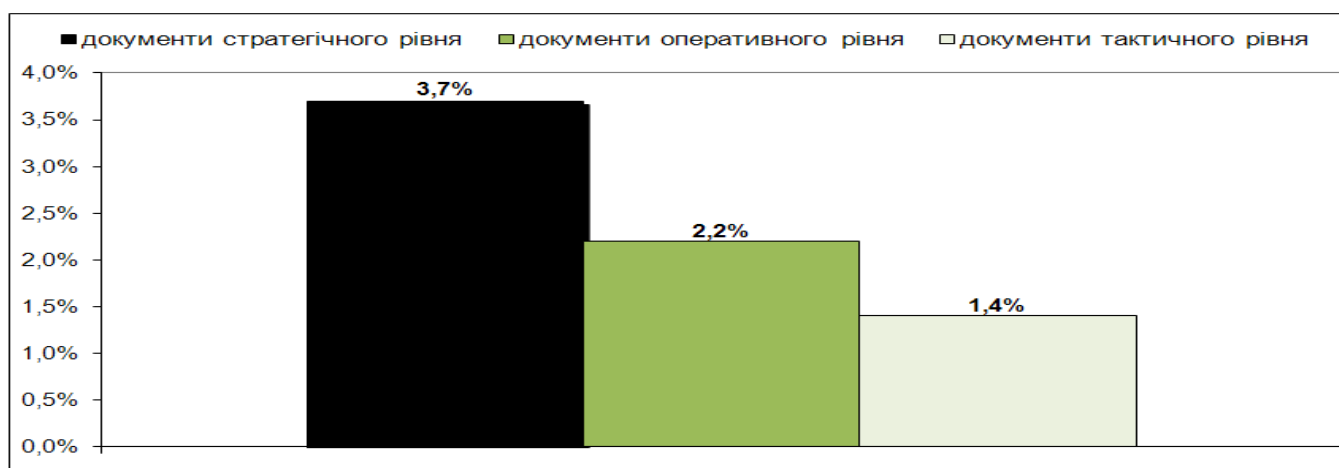

Рис. 1. Кількісні дані використання термінологізації при перекладі французьких статутних документів

За результатами аналізу фактологічного матеріалу відсоток використання термінологізації при перекладі ВСД стратегічного рівня складає 3,7 %, для ВСД оперативного рівня кількісний показник склав 2,2 % та для ВСД тактичного рівня – 1,4 % відповідно. Зменшення

використання термінологізації від ВСД стратегічного рівня до ВСД тактичного рівня пояснюється зменшенням відсотка використання в ТО слів та словосполучень, що за своєю семантикою можуть відтворюватися в МП лише за допомогою термінологічних слів та словосполучень.

Слід зауважити, що в більшості випадків термінологізація викликана нормами МП, зокрема, нормами української військової мови та поєднується в більшості випадків із таким трансформаційним процесом, як модуляція.

Явище спеціалізації при перекладі ВСД збройних сил Франції відрізняється від процесу термінологізації тим, що при термінологізації відбувається перехід загальноживаного слова до термінологічного прошарку, при детермінологізації – у зворотному напрямку, тобто лексична одиниця змінює сферу застосування, тоді як при спеціалізації такий перехід відбувається в межах однієї терміносистеми.

Трансформація шляхом спеціалізації розглядається в роботі як такий трансформаційний процес при перекладі французької ВСД, при якому значення вихідної лексичної одиниці в перекладі набуває додаткових ознак, які відсутні в оригіналі. Ідеться про штучну деталізацію значення трансляту шляхом додавання або без такого інших дескрипторів або уточнюючих слів. Така трансформація відбувається внаслідок неспівпадіння семантичних структур МО та МП. Зазначений трансформаційний процес межує за своєю сутністю з конкретизацією. Однак відмінність конкретизації від спеціалізації полягає в тому, що під час спеціалізації відбувається додавання специфічних ознак лексичній одиниці МП, які не притаманні МО. Фактично, відмінність конкретизації від спеціалізації визначається тим фактом, що при конкретизації відбувається звуження значення трансляту порівняно з оригіналом, а при спеціалізації відбувається додавання специфічних дескрипторів, що можуть мати як синтаксичний характер, тобто змінювати синтаксичну структуру вихідної лексичної одиниці, так і лексичний характер, при якому змінюється лише семантичне наповнення трансляту.

Розгляньмо найтипівіший випадок спеціалізації на прикладі уривка з загальновійськової доктрини застосування сил під час проведення операції:

Pour mener ces actions, les forces conventionnelles, outre l'aptitude au combat, doivent détenir les aptitudes Для проведення військових дій, окрім бойової готовності військові підрозділи повинні

majeures que sont la mise sur pied d'une force, ... [21:10.] *мати наступні основні можливості: мобілізація підрозділу, ... [22:10.]*

У цьому мікроконтексті було зафіксовано використання спеціалізації при перекладі уривка з концепції стратегічного рівня. У вихідному повідомленні французький іменник *aptitude* відтворюється в перекладі за допомогою двох різних відповідників. Така трансформація вихідної французької лексичної одиниці пояснюється розбіжностями в семантичному наповненні французького іменника та його українського відповідника. У французьких ВСД поняття *aptitude* визначається як “специфічна властивість, яка є необхідною для виконання завдань. Вона виражається в рівні компетенції без урахування точної кількості якостей та не передбачає наявності можливостей” [13:38]. В українських ВСД це поняття має більш вузьку семантику та залежно від контексту може відтворюватися іншими лексичними одиницями, тобто перекладач повинен спеціалізувати це поняття залежно від контексту. Отже, як видно з прикладу, в першому випадку французький військовий термін *aptitude* відтворюється за допомогою українського номінатива *готовність*, оскільки в українській військовій мові можливості підрозділу вести бойові дії визначається поняттям *готовність*, а в другому випадку перекладач використовує прямий відповідник *можливості*. Таким чином, ми спостерігаємо спеціалізацію значення французького вихідного іменника.

Наведемо інший типовий приклад використання спеціалізації при перекладі ВСД оперативного рівня:

L'économie de moyens peut être facilitée par une répartition des taches entre les formations de soutien des différentes nations engagées, dans la mesure ou l'interopérabilité des moyens et des procédures est réalisée [23:17]. *Економія сил та засобів може бути більш ефективною при розподілі завдань між підрозділами тилового забезпечення різних країн-учасниць за умови проведення заздалегідь оперативної взаємосумісності засобів та процедур [24:17].*

У вищенаведеному прикладі було зафіксовано два випадки застосування спеціалізації при перекладі. У першому випадку французький номінатив *moyen* трансформований у перекладі за

допомогою двокомпонентного словосполучення “іменник + іменник” сили та засоби. У французькій військовій літературі термін *thouep* позначає “сукупність обладнання або особового складу, який має можливості у конкретній галузі” [12:45]. Аналізуючи французький іменник, ми дійшли висновку, що його значення у військовій термінології досить розмите й може позначати як конкретні засоби проведення операції, так і досить узагальнені поняття. При перекладі виникає потреба в деталізації термінологічного значення з урахуванням контексту, тому в українському перекладі отримано відповідник сили та засоби шляхом спеціалізації значення вихідної французької одиниці з огляду на загальний контекст речення та мовну норму.

Наступним яскравим прикладом спеціалізації є відповідник, використаний для відтворення терміна *l'interopabilité*. У французьких ВСД термін *interopabilité* визначається як “здатність систем, сил або частин надавати або приймати допомогу служб інших систем, частин або сил для спільного виконання завдання” [14:347]. Українська військова література запозичила це поняття з французької мови та використовує його з уточненням з огляду на свою організаційно-штатну структуру. У даному випадку при перекладі французького іменника *interopabilité* перекладач вдається до спеціалізації та додає трансляту уточнюючих елементів таких як прикметник оперативний, який надає додаткову характеристику вихідному номінативу з урахуванням мовної норми українського ВСД. Спеціалізація відбулась із метою уточнення ядерного компонента взаємосумісність, оскільки в українській ВСД це поняття може використовуватися в сполучниках стратегічна взаємосумісність та тактична взаємосумісність.

Аналізуючи застосування спеціалізації при перекладі ВСД стратегічного, оперативного та тактичного рівнів, слід зазначити, що застосування спеціалізації не отримало широкого вжитку. Цей факт можна пояснити в деякій мірі специфічністю французьких ВСД, що мають детальніше описані військові поняття в порівнянні з українською мовою. Одночасно з цим цікавими виявилися дані розподілу використання цього різновиду специфічних трансформацій відповідно до рівня ВСД.

Відобразимо на рис. 2 отримані кількісні дані з підрахунку використання спеціалізації:

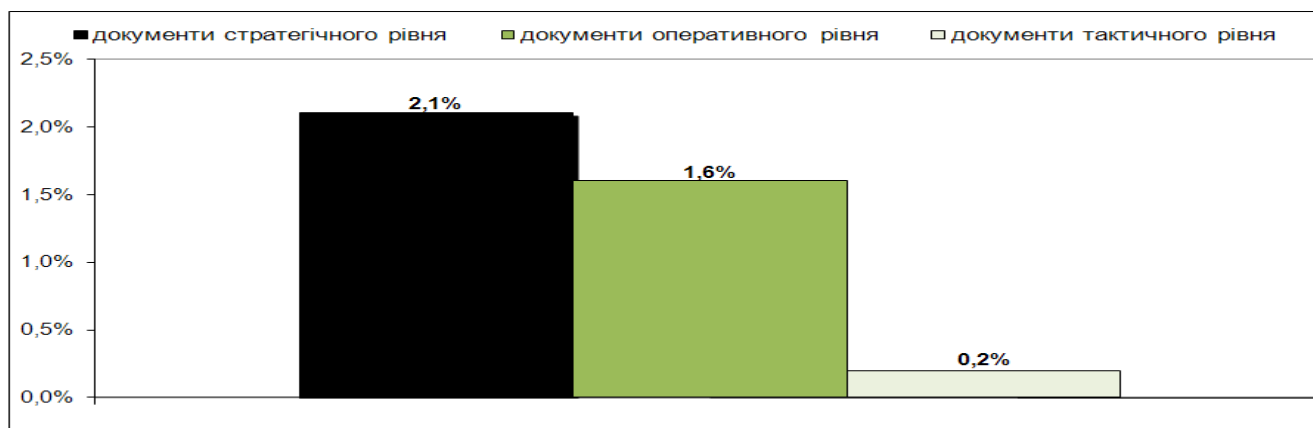

Рис. 2. Кількісні дані використання спеціалізації при перекладі французьких статутних документів

При проведенні кількісного співставного аналізу застосування спеціалізації в перекладах ВСД стратегічного, оперативного та тактичного рівнів нами було зафіксовано найбільший відсоток використання при перекладі ВСД стратегічного рівня (2,1%), а найменший відсоток застосування при перекладі ВСД тактичного рівня (0,2%). Незначні показники спеціалізації при перекладі всіх трьох рівнів ВСД можна пояснити тим, що спеціалізація має більш контекстуальний, ніж денотативний характер, тобто головними чинниками, які пояснюють використання спеціалізації є контекстуальне оточення відповідної лексичної одиниці.

Подальше дослідження перекладацьких трансформацій саме для військових статутних текстів є дуже важливим, оскільки це дасть змогу більш детально описати та дослідити можливі перекладацькі рішення та відпрацювати алгоритм дій перекладача при здійсненні різноманітних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Леонид Степанович Бархударов. – М. : Междунар. отн-я, 1975. – 240 с.
2. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English↔Russian / Тамара Анатольевна Казакова. – СПб. : Изд-во “Союз”, 2001. – 301 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : [учебн. пособие] / Вілен Наумович Комиссаров. – М. : ЭТС, 2004. – 420 с.
4. Латышев Л. К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы её достижения) / Лев Константинович Латышев. – М. : Междунар. отн-я, 1981. – 246 с.
5. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода (англ. яз.) / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М. : Междунар. отн-я, 1976. – 205 с.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика : Очерк лингвистической теории перевода / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Междунар. отн-я, 1974. – 216 с.
7. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 564 с.
8. Newmark P. A. Textbook of Translation. – London : Prentice Hall International (UK)Ud.,1988. – 301 p.
9. Vinay J. P. Stylistique comparé du français et de l'anglais, Methode de la traduction / J. P. Vinay, J. Darbelnet. – Paris, 1972. – 321 p.
10. Кузнецова Н. И. Терминологизация общеупотребительной глагольной лексики в научно-техническом тексте (на

матеріалі літератури по радіоелектроніці): дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 “Русский язык” / Кузнецова Наталья Ивановна. – Воронеж, 2006. – 179 с.

ДОВІДНИКИ

11. *Французько-український* словник / [уклад. : О. О. Андрієвська, Л. А. Яворовська]. – Париж : P.I.U.F, 1994. – 792 с. 12. *Французько-українсько-англійський* міжвидовий словник з тактики та логістики : [в 2-х т.] / Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки, Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Військовий ін-т / [за ред. : Р. Гардера та В. В. Балабіна]. – К. : Логос, 2007. – 633 с. 13. *AAP-6 Glossaire OTAN de termes et definitions français et anglais*. – P., 2002. – 421 p. 14. *Французько-українсько-англійський* словник зовнішніх зв'язків, стратегії та безпеки / Центр розробки Доктрини застосування Збройних Сил Французької Республіки, Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Військовий ін-т / [за ред. : Р. Гардера та В. В. Балабіна]. – К. : Логос, 2006. – 231 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. *Doctrine interarmée sur la prévention (prévention des crises et diplomatie de Défense)* (Approuvé le 03 juillet 2002 sous le n° 556 /DEF/EMA/EMP.1/NP et sous le n° 14 /DEF/EMA/SCRI/NP – Edition 2002) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 37 р. 16. *Загальновійськова доктрина з попередження криз та оборонної дипломатії* (Затверджена 03 липня 2002 н° 556 /DEF/EMA/EMP.1/NP та н° 14 /DEF/EMA/SCRI/NP – Видання 2002) [Електронний ресурс]. – К. : ВІКНУ, 2006. – 37 с. 17. *TTA 904 – Manuel d'emploi de la brigade interarmés générique* (Approuvé sous le n° 550 /CDES/CREDAT/B1 – Edition 2000) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 154 р. 18. *TTA 904 – Керівництво з використання загальновійськової бригади* (Затверджено н° 550 /CDES/CREDAT/B1 – Видання 2000) [Електронний ресурс]. – К. : ВІКНУ, 2006. – 154 с. 19. *SIC 903 – Manuel d'emploi du système d'information et de communications de la division* (Approuvé le 1er octobre 2001 sous le N° 1141/CDES/CREDAT, Edition 2001) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 254 р. 20. *SIC 903 – Керівництво з використання інформаційної та комунікаційної системи в дивізії* (Затверджено 1 жовтня 2001 N° 1141/CDES/CREDAT, Видання 2001) [Електронний ресурс]. – К. : ВІКНУ, 2006. – 254 с. 21. *Doctrine Interarmées du commandement en opération* (Approuvé le 05 juillet 2001, sous le n°000681/DEF/EMA/EMP.1/NP– Edition juillet 2001) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 120 р. 22. *Загальновійськова доктрина з організації командування під час проведення операцій* (Затверджено 5 липня 2001, н°000681/DEF/EMA/EMP.1/NP – Видання липень 2001) [Електронний ресурс]. – К. : ВІКНУ, 2006. – 120 с. 23. *Manuel d'organisation et de fonctionnement de la zone logistique de théâtre* (Approuvé le 31 juillet 2000 sous le n°1632 CDES/CAB – Edition juillet 2000) [Електронний ресурс] / Commandement de la doctrine et de l'Enseignement militaire Supérieur, Centre de recherche et de Documentation. – Paris : – 2 електрон. опт. диски (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium-266 ; 128 RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану. – 214 р. 24. *Керівництво з організації та функціонування зон тилового забезпечення театру воєнних дій* (Затверджено 31 липня 2000 н°1632 CDES/CAB – Видання липень 2000) [Електронний ресурс]. – К. : ВІКНУ, 2006. – 214 с.